

AZ ÖNISMERET NÉHÁNY KÉRDÉSE A SZAKIRODALOM ÉS EGY LONGITUDINÁLIS VIZSGÁLAT TÜKRÉBEN

VARGA SÁNDORNÉ

A hazai és külföldi szakirodalom különböző megközelítésben foglalkozik az önismeret problematikájával, az öntudat — önismeret — önértékelés — önevelés kapcsolatával. Tanulmányunkban a serdülőkori önismeret jellemzőit a vonatkozó szakirodalom, és egy longitudinális vizsgálat tükrében kívánjuk elemezni.

I. Öntudat — önismeret — önértékelés — önevelés

A személyiség fejlődése szempontjából kardinális kérdés a serdülő öntudatában bekövetkező minőségi változás. E megállapítás szükségessé teszi a személyiség és az öntudat viszonyának vizsgálatát.

Sz. L. RUBINSTEIN szerint: „Az öntudat nem kívülről épül rá a személyiségre, hanem annak mint a reális szubjektum fejlődési folyamatának mozzanata, oldala, komponense” [1]. A személyiség tehát nem korlátozható sem tudatára, sem öntudatára, de nem is létezhet azok nélkül.

I. I. IVANOVA a vizsgált problematika leglényegesebb aspektusának szintén az *öntudat és a személyiség kölcsönös viszonyának* kérdését tekinti. Megállapítása szerint az ember amikor elkülöníti magát a környező világtól, ezzel egyidőben önmagát mint személyiséget felismeri, individuális-pszichológiai sajátosságainak megfelelően viszonyul saját magához. A személyiség fejlődése szempontjából Ivanova az öntudat alapvető funkciójának saját tevékenysége és viselkedése fölött gyakorolt önregulációját és önkontrollját tartja [2].

A serdülő *öntudatának jellemzői meghatározzák az önismeretét* is. Sz. L. RUBINSTEIN az öntudatból származtatja az önismeretet. „Az ember öntudata — akárcsak a tudat általában is — nem passzívan, nem tükörszerűen tükrözi a személyiség valóságos létét. Az embernek önmagáról, saját pszichikus tulajdonságairól és kvalitásáról kialakult elképzelése távolról sem mindig adekvátan tükrözi azokat” [3].

RÓKUSFALVY P. az *öntudatot az önismeret feltételének* tekinti [4]. A. I. LIPKINA az *önismeret és önértékelés szoros kapcsolatát* emeli ki. Szerinte a személyiség önmegismerése nemcsak saját tulajdonságainak, képességeinek, jellemének, más emberekhez fűződő kapcsolatainak ismerete, hanem mindennek egy meghatározott általa elfoglalt álláspontról történő értékelése [5].

Az öntudat, az önismeret és az önértékelés összefüggéseit emeli ki Sz. L. Rubinstein és Murányi M. Sz. L. RUBINSTEIN szerint az öntudat magában foglalja önmagunkhoz való meghatározott viszonyunkat, s ez szorosan összefügg az önértékeléssel, ez pedig az értékelés normáit meghatározó világnézettel [6]. MURÁNYI M. az önértéke-

lést rendkívül bonyolult folyamatnak tekinti, mely szervesen összefügg magának az öntudatnak a fejlődésével. „Amikor a gyermekben kialakul önmagának, mint szubjektumnak, vagyis mint megismerő és cselekvő környezetével aktív viszonyban levő énnel tudatosítása az egyszerűen potenciálisan magában rejtő ennek az énnel, képességeinek, tulajdonságainak valamilyen értékelését is.” [7]. *Az önértékelés a személyiségfejlődés döntő tényezője, a személyiség viselkedésének fontos szabályozója.*

Engels szerint az emberiség előtt három nagy feladat áll, uralkodni a természet, a társadalmi viszonyokon és uralkodni önmagán. A harmadik feladatot nem lehet megoldani csak külső ráhatás, nevelés segítségével, feltétlenül együtt kell járnia az önnevelés folyamatával, amely saját tökéletesedésére irányul [8].

A. G. KOVALJOV az önnevelés fogalmát a következőképpen definiálta: „Az egyén önmagára irányuló, tudatos, rendszeres munkája annak érdekében, hogy kiküszöbölje bizonyos hibáit, s olyan pozitív tulajdonságokat alakítson ki önmagában, amelyek megfelelnek a társadalom követelményeinek és személyes életervének” [9].

Az önnevelésre vonatkozó képesség természetesen nem tekinthető eleve adottnak a serdülőkorban, mivel viszonylag magas fokú tudatosságot igényel. *Az önnevelés alapja és feltétele az önismeret és adekvát önértékelés.* A. G. KOVALJOV szerint: „Ahhoz, hogy önmagunkat nevelhessük mindenekelőtt meg kell ismerni, és kritikusan kell szemlélni önmagunkat” [10]. Az önismeret, az önértékelés jellemzői meghatározzák az önnevelés irányát, mely a személyiség továbbfejlődésének lényeges feltétele.

Összegzésként — a kiemelt irodalom alapján — megállapítható az *öntudat, önértékelés és az önnevelés szoros kapcsolata.* Az *öntudat* nem azonos az *önismerettel*, annak *feltétele.* Mivel az *önismeret* mindig magában foglal bizonyos álláspontokról történő értékelést is, így az *öntudat az önértékelés feltétele* is. *Az öntudatból származtatott önismeret és az önértékelés, az önnevelés szubjektív aspektusa, a személyiség fejlődésének egyik döntő rugója, s a személyiség magatartásának szabályozója.*

Az önismeret lényege, forrásai és realitása

Az önismeret fogalmának lényeges jegyeit a következő meghatározások segítségével fogalmazhatjuk meg. W. C. WASHBURN az embernek saját magáról alkotott fogalmát a személyiség olyan központi és viszonylag állandó jellemzői közé sorolja, amelynek ismerete fontos az egyén önmagához és társadalmi környezetéhez viszonyulása megértésében [11].

Sz. L. RUBINSTEIN az embernek önmagáról, saját pszichikus tulajdonságairól és kvalitásairól kialakult elképzelését nevezi önismeretnek [12]. RÓKUSFALVY P. a személyiség integrálódása és fejlődése szempontjából vizsgálja az önismeretet, amelyet összekapcsol az énezmény és az önmegvalósításra törekvő önnevelés kérdésével [13].

P. F. SECORD—C. W. BACKMAN szociálpszichológia oldaláról közelítik meg az önismeretet, illetve az önmagukról kialakított fogalmat. „Az ember a nyelv és magasabb intelligencia jóvoltából azzal a csakis rá jellemző képességgel rendelkezik, hogy gondolkodni tud a saját testén, viselkedéséről és arról, hogy mások hogyan látják őt. Mindegyikünkben él a saját magunkra vonatkozó ismereteknek és érzelmeknek valamilyen együttese. Az elemeknek ezt az együttesét többnyire önmagunkról alkotott fogalomnak vagy képzetnek nevezik” [14].

Tehát az önismeret fogalmának lényeges jegyei:

— *a személyiség önmagáról (tulajdonságairól, képességeiről, jelleméről) kialakított képe és érzelmek együttese;*

- más emberekhez, környezethez fűződő kapcsolatok ismerete;
- annak ismerete, hogy társadalmi környezete hogyan látja és ítéli meg;
- az öntudat kifejeződése;
- az önértékelés és önnevelés feltétele.

Szociálpszichológiai kutatások az *önismeret és önértékelés forrásának a szociális környezetet* tekintik. G. H. MEAD szerint az egyén a környezettel — elsősorban a szociális környezettel — való *interakció folyamatában* tanulja meg önmagát, mint objektumot szemlélni [15]. P. F. SECORD—C. W. BACKMAN szintén a szociális interakciót jelölik meg az „én-kép” kialakulásának forrásaként. Az önismeret — annak tartalmi eleme — tehát a szociális környezetből ered. A tanuló része ún. szociális rendszerek, referenciacsoportoknak; a családnak, osztályközösségnek, ifjúsági szervezeteknek stb. [16].

A személyiségfejlődés lényegét az egyén és a társadalom kölcsönhatásainak az analízisével lehet feltárni, amelyek tevékenységekben történnek. Ebből következik, hogy az *önismeret* — a személyiség dinamikus szektora — is *különböző tevékenységek sorozatában alakul ki*, illetve *fejlődik*. MÉREI F. az önismereti érdeklődés kialakulását vizsgálva a következőket állapítja meg: „Az, én én vagyok’ élmény nem absztraktnak bukkan fel, megjelenési módja az, én csinálom’, én csináltam’ élmény. Színezete a tevékenységnek, tárgyakkal való bánni tudásnak az öröme. Így stabilizálódása is, az én csinálom’ élmény funkciógyakorlásával függ össze” [17].

Ahhoz, hogy a tanulók különböző tevékenységekben önmagukat reálisan megismerhessék, folyamatos *viszajelentést, értékelést* kell kapniuk a *tevékenységük eredményeiről*. HARSÁNYI I.—GÁDORNÉ DONÁTH B. szerint ahhoz, hogy a tanuló saját személyiségét optimálisan kifejleszthesse, magatartásán és tudásán túl személyisége valamennyi fontos területére vonatkozóan egész iskolai pályafutása alatt folyamatos reális értékelést kell kapnia. „Enélkül nem alakulhat ki megbízható kép saját személyiségpotenciájáról, nem alakulhat ki benne hiteles önarckép, nem emelkedik magas fokra önismerete” [18].

RÓKUSFALVY P. az előző megállapításoknak megfelelően összegzi az önismeret forrásait. „Az önismeret a különböző tevékenységek sorozatában alakul ki. Forrásai: saját élményvilágunk tudatosítása, környezetünk, a másik ember magatartásunkra adott reakcióinak tárgyilagosan önvonatkoztatott értelmezése, és legfőképpen az élet valamennyi területén elért — a szó legtágabb értelmében vett — teljesítményünk reális értékelése” [19].

A szociális környezetben az említett referenciacsoportok csak abban az esetben jelenthetnek információt az önismerethez, ha azok *adekvát* módon *értékelik* a tanulóét és a tanuló *ismeri az értékítéleteket*.

Ennek megfelelően a reális önismeret:

- a környezeti vélemény és a saját jellemzők viszonyított értéke [20];
- az egyén arra vonatkozó észlelése, hogy mások hogyan látják őt, s egybevetése saját magára vonatkozó gondolataival [21];
- ahhoz, hogy az egyén objektíve megismerje önmagát állandóan össze kell hasonlítania mindazt, amit önmagáról gondol azzal, amit mondanak róla, ahogy az emberek értékelik, s végül tevékenységének és magatartásának eredményeivel [22].

Helyes önismeretről tehát akkor beszélhetünk, ha kongruencia jön létre a tanuló releváns saját viselkedésére vonatkozó értelmezés és a környezet értékítélete között.

Az önismeret serdülőkori jellemzői

A serdülő önmagáról kialakított új elképzelését a gyermekkorból a felnőtt korba való átmenet kérdése határozza meg. Megváltozik a serdülő és a felnőttek közötti kapcsolat jellege. Tudatosan törekszik a felnőttekre jellemző tulajdonságok, magatartási módok elsajátítására.

Az új értékek, normák felé történő orientálódás — mint új tudattartalmak — önmagával szemben új követelményekké, értékelési és önértékelési kritériumokká válnak. A serdülőben kezd kialakulni a személyes értékek bizonyos rendszere. A serdülőkor előtt a gyermek önismerete, önértékelése a felnőttek véleményét, értékítéletét tükrözi. A gyermekkor átlépése után, a serdülőkör kezdetén új igények jelentkeznek, egyszerre szeretné megismerni önmagát és a világot.

„A serdülő maga is úgy érzi, hogy sok mindent meg kell ismernie, sok mindent ki kell próbálnia ahhoz, hogy felismerje rátermettségét, és kifejlessze képességeit, tehetségét” [23]. A kor igazi jellemzője a próbálkozás és keresés. Az önmaga iránti érdeklődés kialakulása, lehetőséget biztosít személyiségének elemzésére, megismerésére, s ezt mint eszközt felhasználhatja viszonyainak, tevékenységének megszervezéséhez. A tudatos önismeret, adekvát önértékelés lehetőséget biztosít a megfelelő pálya, élethivatás megtalálásához is.

A serdülő nemcsak önmagáról gondolkodik, hanem a vele egykorúak magatartását és teljesítményét is figyelemmel kíséri és értékeli. A hasonló korúak mintát, „mértéket” jelentenek számára. T. V. DRAGUNOVA az ilyen orientációt, összehasonlítási lehetőséget tekinti a saját tulajdonságok felismerésének, értékelésének optimális feltételeinek [24].

A serdülők másokat teljesebben és helyesebben értékelnek mint önmagukat. Gyakran előfordul, hogy a serdülők túlértékelik képességeiket, de az is előfordul, hogy önértékelésükben bizonytalanokká válnak, egy-egy sikertelen tevékenység következtében aláértékelik képességeiket.

A serdülő önismeretének fejlődését befolyásolja a társak, illetve a közösségek véleménye, értékítélete. A serdülő figyelvi viselkedésének értékelő visszhangját, s így tisztázódnak önmaga számára értékei és hibái, s maga tudja „rangsorolni” magát a közösségben, így tudja, hogy mit követelhet társaitól, s milyen elismerést várhat tőlük.

T. V. DRAGUNOVA a serdülő személyiségfejlődésének legfontosabb momentumának tekinti saját magát, aki bizonyos esetekben visszafojt, nyeseget, más esetekben újat alkot. Saját maga kezd hatással lenni önmagára, önmagát „hozza létre”, meghatározott minták felé, a konkrét, személyes jelentőségű, a jelen és a jövő szükségleteivel kapcsolatos célok felé fordulva [25].

Az önismeret fejlesztésének feladatai

A gyermek tanulmányozása nemcsak a kutatók feladata, hanem az oktató-nevelő munka irányítójának, a pedagógusnak is. A személyiség fejlődésének hatékony irányítása megköveteli a tanulók életkori és egyéni sajátosságainak ismeretét. Ezen ismeretek biztosítják a személyiség sokoldalú fejlesztését, és az egyéni képességek maximális feltárását, fejlesztését.

A tanulók megismerésének jelentőségét hangsúlyozza GERÉB GY.: „Az iskola nevelőmunka sikerének egyik feltétele: a tanulók pszichológiai szempontból megalapozott ismerete. Csakis a gyermek reális megítélése vezethet el a kívánt nevelői effektushoz mind az egyes gyermek pozitív karaktervonásainak kifejlesztése, mind pedig az egész osztályközösség kohéziójának növelése szempontjából” [26].

Önismeret, a személyiség dinamikus szektora hatékony szabályozó funkciót tölt be a személyiség fejlődésében. Ebből adódóan kettős feladat hárul az iskolára, illetve a pedagógusokra. Egyrészt *fel kell tártani és tanulmányozni kell a tanulók önismeretének szintjét, jellemzőit, az önértékelés realitásértékét*, másrészt *irányítani, befolyásolni kell az önismeret és önértékelés fejlődését*.

Erre vonatkozóan a pedagógusok feladatát HARSÁNYI I.—GÁDORNÉ DONÁTH B. a következőkben határozza meg: „...egyik lényeges központi szerepük, nevelési feladatuk éppen az, hogy tanítványaiknak példát mutassanak a hiteles, megbízható értékelésre, bevezessék őket az emberismeret, az önismeret, az emberértékelés, az önértékelés nem könnyű, de rendkívül fontos jártasságába” [27].

Hasonló feladatot jelöl meg A. G. KOVALJOV is: „Különös jelentősége van annak ahogyan a tanár, a nevelő pedagógiai szempontból értékeli az egyént. Ez segít abban, hogy a tanuló objektíven vegye számba erőit és lehetőségeit” [28].

A reális önismeret kialakulásában — mint már megállapítottuk — lényeges információt jelentenek a referenciacsoportok, ezen belül a különböző interaktív helyzetekben történő viselkedés visszajelentései. A pedagógusnak feltétlen ismernie kell ezeket az értéktételeket, illetve ezek realitásértékét. Arra is törekednie kell, hogy ezeket az értéktételeket az érdekelt tanulók is megismerhessék, csak így tudják összehasonlítani a környezetük véleményét, értéktételeit az önmagukról kialakított elképzeléssel, önismeretük jellemzőivel, eltérő vélemények esetén feltétlen fel kell tártani azok okait.

M. SZ. NEJMARK a személyiség fejlődését tanulmányozva megállapítja, hogy a gyermek személyiségét elsősorban nem közvetlenül a ráhatás neveli, hanem saját tevékenysége, ezt kell ráhatásokkal megszerveznie a nevelőknek [29].

A nevelő-oktató munka lehetőséget biztosít olyan tevékenységek megszervezésére, amelyben a tanuló megismerheti adottságait, képességeit, önmagát. A pedagógusoknak úgy kell megszervezniük a tevékenységek struktúráját, hogy azok ösztönözzék a tanulókat az önmegismerésre, segítsék elő az önismeret fejlődését.

A pedagógusok *feladatát* a következőkben összegezzük:

1. Az életkornak megfelelő *tevékenység-rendszerek megszervezése*.
2. A tevékenységekben elért teljesítmények *reális értékelése*.
3. *Az önismeret és önértékelés folyamatos tanulmányozása*.
4. *A referenciacsoportok értéktételeinek megismerése*.
5. Az egyén és a referenciacsoport közötti *véleménycsere* biztosítása.

I. Az önismeret longitudinális vizsgálata

Munkánk további részében az exponált problémát — az önismeret kérdését — egy vizsgálat tükrében kívánjuk bemutatni.

A vizsgálatunk célja, annak megállapítása, hogy 10—14 éves korban hogyan fejlődik az önismeret és annak realitásértéke egy adott osztályban.*

Az önismeret fejlődési jellemzőit longitudinális vizsgálati módszerrel követtük nyomon. A longitudinális módszer jellemzője, hogy egy személyiséget vagy egy és ugyanazon csoportot fejlődésének során többször vizsgál. C. B. HINLEY szerint a longitudinális kutatás lényege, hogy lehetőséget biztosít az egyéni változók felmérésére s az így nyert adatok szignifikációja széles populációra is alkalmazható. [30] Lehetővé teszi a fejlődési jellemzők, változók ismeretében a beavatkozást, nevelést, céltudatos személyiségfejlesztést.

* Vizsgálatunkat Hódmezővásárhelyen, a Szántó Kovács János Általános Iskola 5. osztályában 1973-ban kezdtük el, s ezt 1974-ben, 1975-ben, 1976-ban megismételtük. A vizsgálatban 32 tanuló (18 fiú és 14 leány) vett részt.

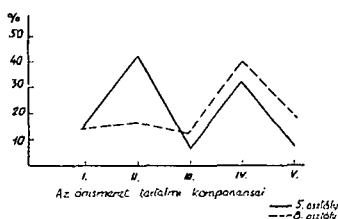
A longitudinális módszer lehetőséget biztosított több módszer egyidejű alkalmazására. Az alkalmazott vizsgálati módszereink: megfigyelés; egyéni, csoportos exploráció; kérdőív; önjellemzés és társak jellemzése.**

A jelen tanulmányunk — mivel egy nagyobb munka része — nem terjed ki a teljes vizsgálati anyag ismertetésére, csupán az „Önjellemzés és társak jellemzése” alapján nyert részeredmények ismertetésére vállalkozik. (A jellemzés során a tanulók önjellemzést készítettek, majd a névsorban következő tanulót és egy szabadon választható tanulót jellemeztek.)

1. Vizsgáljuk a longitudinális vizsgálatban a részt vevő tanulók (5. osztály) önismereti szintjét, annak tartalmi komponenseit, majd a négyéves fejlődés eredményeit (8. osztály). Mivel az önismeret mindig magában foglal bizonyos álláspontokról történő értékelést, ezért az önértékelésen keresztül tárjuk fel az önismeret tartalmi komponenseit.
2. Az önismeret realitásértékének fejlődésére szintén az induló szint (5. osztály) és a négyéves fejlődés eredményeként elért szint (8. osztály) összehasonlítása alapján teszünk megállapításokat.

Az önismeret tartalmi komponensei

Az önismeret tartalmi komponenseinek változását az 1. ábra szemlélteti.

1. ábra

Önismeret tartalmi komponensei	5. osztály %	8. osztály %
I. Külső tulajdonságok	16,0	14,2
II. Belső tulajdonságok	41,0	16,3
III. Társas kapcsolatok	5,8	12,5
IV. Cselekvés	30,8	39,0
V. Érdeklődési körök	6,4	18,0

Az 5. osztályban, vagyis 10 éves életkorban aránylag kevés a tanulók önmagukra vonatkozó értékítélete, átlagosan egy tanulóra 5 értékítélet jut. Az összes értékítéletek (165) százalékos megoszlása alapján megállapítható, hogy a II. kategória — belső tulajdonságok — alapján értékeli legtöbben önmagukat, ezt követi a cselekvésre, majd a külső tulajdonságok, érdeklődési körök és a társas kapcsolatokra vonatkozó értékelés.

** Az önismeret és önértékelés leggyakrabban alkalmazott vizsgálati módszerei: rangsorolás, mondásválasztás, kérdőív, dolgozatírás, önjellemzés és társak jellemzése. Komplex vizsgálati módszert dolgozott ki és alkalmazott GERÉB Gy. (1967).

A tanulók természetes megnyilvánulását, a cselekvésre vonatkozó értékítéletek tartalmi megoszlását elemezve megállapítható, hogy a tanulók 56%-a a kognitív szektorban jellemzi önmagát. A fennmaradó érték a következő cselekvésekre vonatkozik: otthoni segítség, sport, gyakorlati foglalkozás, szórakozás, különböző feladatok elvégzése, olvasás. A cselekvések jellegéből az érdeklődés differenciálatlanságára is következtethetünk. Közismert törvény, mely szerint az iránt érdeklődünk, amivel kapcsolatban sok ismeretünk van, az ismeretlen nem kelt vágyat, érdeklődést. Ezt tükrözi az érdeklődésre vonatkozó 10 értékítélet is (6,4%), melynek az érdeklődés irányára vonatkozó megoszlása: sport (4,6%), olvasás (1,2%), szakkör (0,6%).

Vizsgálatunkat 8. osztályban megismételve, tanulóink már 430 értékítélet alapján jellemzik önmagukat, egy tanulóra átlagosan 13,4 értékítélet jut. Differenciált az önértékelés tartalmi megoszlása, legtöbben a cselekvés kategóriában értékeli önmagukat, ezt követi az érdeklődési körök, a belső tulajdonságok, s végül a társas kapcsolatokra vonatkozó kategória. A cselekvésre vonatkozó kategória differenciált, a 168 értékítélet 33 különböző cselekvésre vonatkozik. Hasonló differenciáltságot mutat az érdeklődés is, az érdeklődésre vonatkozó 77 értékítélet 23 különböző érdeklődési témát jelöl.

Vizsgálati eredményeink alapján a vizsgált osztályban, vagyis 10—14 éves korban az önismeret fejlődésének a következő főbb jellemzőit regisztráltuk:

— Az önértékelésen keresztül feltárt *önismeret tartalmi komponensei* rendkívül *dinamikusan* fejlődtek. A dinamikus fejlődés természetesen differenciáltan jelentkezett a személyiség különböző szektoraiban.

— Legdinamikusabban a személyiség *irányultságára, érdeklődésére* vonatkozó önismeret fejlődött. A személyiség e szektorára vonatkozó értékítéletek száma nyolcszorosára emelkedett. A fejlődésben nemcsak a kvantitatív jellemző a lényeges, hanem annak kvalitatív jellege is. Az érdeklődés iránya, köre differenciálódott. Egyéb vizsgálati eredményeink is ezt az eredményt valószínűsítik.

— Fejlődött a *szociatív szektorra* vonatkozó önismeret is. A társadalomba való beilleszkedés lényeges feltételét jelentik azok a szociális kapcsolatok, amelyek egy-egy közösséghez, emberhez fűződnek. Tehát a tanuló kapcsolatai, annak sajátosságai, kontaktuskészsége lényeges a társadalomba való beilleszkedés szempontjából. A tanuló társas kapcsolatai jelzik azokat a referenciacsoportokat, referenciaszemélyeket, akiknek értékítéletei orientálják a fejlődő személyiség értékítéletét.

— Fejlődött a *tevékenységre, cselekvésre* vonatkozó önismeret. Ez a tény szoros kapcsolatban van az érdeklődés dinamikus fejlődésével. A serdülő érdeklődésére jellemző, hogy midőn bizonyos tapasztalatok megszerzése után csalódnak abban a tevékenységben, amely előzőleg vonzó volt számukra, más tevékenységfajta iránt érdeklődnek. A tevékenységváltás kedvező feltételt jelent az önmegismerésre, a tanulók a tevékenységek folyamatában ismerik meg pszichikai lehetőségeiket, adottságaikat, képességeiket.

Változott a tevékenységi formák differenciáltsága, a tevékenységek 23,21%-a vonatkozik kognitív szektorra, a többi tevékenység differenciált (úttörő-, sport-, szakköri tevékenység, társadalmi munka stb.) A tevékenységek jellege — mely egyben az önismeret forrása is — bizonyítja, hogy a tevékenységek körét nem lehet leszűkíteni intellektuális tevékenységre, mivel a személyiség fejlődése nem redukálható csak az oktatásra. Egyre jobban figyelembe kell venni azokat a tanuláson kívüli tevékenységi formákat, amelyek fontos információt jelentenek az általános és speciális képességek felismeréséhez, tudatos fejlesztéséhez.

— Fejlődést tapasztaltunk a személyiség *külső tulajdonságaira* vonatkozó ön-

ismeretben. Serdülőkorban szükségszerűen megnő a személyiség külső tulajdonságainak jelentősége, e vonatkozásban fokozottabban figyeli, elemzi, értékeli önmagát.

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a vizsgált életkorban (10—14) az életkori növekedésével együtt fejlődött a tanulók önismerete, s az önértékelés mint viselkedés-szabályozó egyre nagyobb szerepet kapott.

Az önismeret realitásértéke

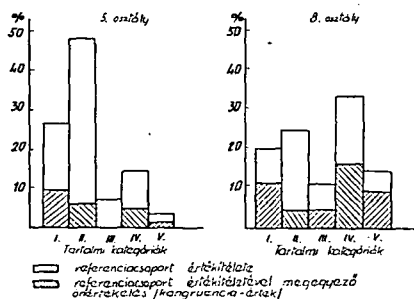
A vizsgálati anyag lehetőséget biztosított az önismeret és az osztálytársak értéktételeinek összehasonlítására, a kongruencia értékének megállapítására, melyből következtetünk az önismeret realitásértékére. Az összehasonlítást két aspektusból végeztük, vagyis vizsgáltuk:

- az önismeret megegyezését a referenciacsoport értékítéleteivel (viszonyítási alap az önismeret),
- a referenciacsoport értékítéleteinek megegyezését az önismerettel (viszonyítási alap a referenciacsoport értékítélete).

Az első megközelítés a tanulók önértékeléséhez viszonyítva vizsgálja a kongruenciát, vagyis azt, hogy egy-egy konkrét önértékelés esetén van, vagy nincs megegyezés a referenciacsoport véleményével.

Szorosabb kongruencia-értéket kapunk akkor, ha az osztálytársak értékítéleteinek összegéhez viszonyítjuk az önismeretet. Konkrétan a következőt jelenti: pl. ha a vizsgált osztályban hat tanuló jelzi a vizsgált tanulóra vonatkozóan a „szorgalmas” személyiségjegyet, ez hat értékítéletet jelent. Ha az adott tanuló önértékelésében is szerepel a „szorgalmas” értékítélet, ez esetben szorosabb a megegyezés, hiszen hat tanulótól kap megerősítést. *Minél magasabb a referenciacsoport és a vizsgálati személy értékítéletei között a kongruencia értéke, annál nagyobb az önismeret realitásértéke.*

A 2. ábra a szorosabb kongruenciaérték alapján szemlélteti az önismeret realitásértékének változását, fejlődését.

2. ábra

Tartalmi kategóriák	5. osztály %	8. osztály %
I. Külső tulajdonságok	33,8	51,7
II. Belső tulajdonságok	12,0	14,2
III. Társas kapcsolatok	—	33,3
IV. Cselekvés	34,9	47,3
V. Érdeklődési körök	40,0	61,0

Vizsgálataink alapján egyértelműen megállapítható az a serdülőkori sajátosság, mely szerint az *életkorral nő az önismeret realitása, az önértékelés adekvációja*. A rangsorolt kongruenciaérték alapján a 14 éves korban az önismeret realitása legmagasabb az érdeklődési körökre vonatkozó értékítéletekben (61%). A vizsgálat igazolta az érdeklődésre vonatkozó elvi alapvetésünket, mely szerint a serdülőkorban megkezdődik az érdeklődési körök kialakulása, az érdeklődés kezd differenciálódni és specializálódni.

A vizsgált korosztályban (14 év) a külső tulajdonságokra vonatkozó önismeret realitása 51,7%, ezt követi a tevékenységekre, cselekvésekre, a társas kapcsolatokra és a belső tulajdonságokra vonatkozó kongruenciáérték.

A jelen tanulmány nem teszi lehetővé az önismeret realitására vonatkozó fejlődési tendenciák elemzését, ezért csak két eredményt ragadunk ki. Ha az önismeret realitásának vizsgálata során eltekintünk a tartalmi komponensek értékeitől, s az összes értékítélet kongruenciáértékét vizsgáljuk, akkor a vizsgált osztályban, a 10 éves korosztály önismeretének realitásértéke 21,3%. A négyes fejlődés eredményeképpen, 14 éves korra az önismeret realitásértéke 40,7%-ra emelkedett. Az önismeret tartalmi kategóriái közül — 10—14 éves korban — legjobban a társas kapcsolatokra vonatkozó önismeret realitásértéke fejlődött (33%-kal).

Természetesen számoltunk azzal a körülménnyel, mely szerint „szabad” vizsgálati módszerünk tág határokat biztosít az önjellemzésre és más személyek jellemzésére, ezért egészítettük ki egyéb vizsgálati módszerekkel. A feltárt összefüggések az önismeret realitásértékére vonatkozó fenti megállapításainkat igazolták.

A vizsgálataink eredménye felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy az adott osztályban, a 14 éves tanulók önismeretének realitásértéke nem megfelelő, hiszen ez az eredmény differenciált egyéni értékeket takar. A pedagógusnak feltétlen ismernie kell ezeket az egyéni értékeket, az önismeret egyéni jellemzőit, s ennek megfelelően kell irányítania az önismeret és önértékelés fejlődését.

IRODALOM

- [1] RÚBINSTEIN, SZ. L., 1967., Az általános pszichológia alapjai. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1043. l.
- [2] DURÓ L., 1969. A személyiség pszichológiájának kérdései. Magyar Pszichológiai Szemle, 2. 261—267. l.
- [3] RÚBINSTEIN i.m. 1050. l.
- [4] RÓKUSFALVY P., 1969., Pályaválasztás, pályaválasztási érettség. Tankönyvkiadó, Budapest. 271 l.
- [5] LIPKINA, A. I., 1975., A személyiség és önértékelés problémája a burzsoá pszichológiában. Szovetszkaja Pedagogika, No. 9. 94—105. l.
- [6] RÚBINSTEIN i. m. 1103. l.
- [7] MURÁNYI M., 1974., Az értékorientációk fejlesztése. Tankönyvkiadó, Budapest. 28. l.
- [8] TUGARINOV, V. P., 1967., Egyéni és társadalmi értékek. Szovetszkaja Pedagogika, No. 4. 101—109. l.
- [9] KOVALJOV, A. G., 1972., Személyiséglélektan. Tankönyvkiadó, Budapest. 419. l.
- [10] Uo. 430. l.
- [11] WASHBURN, W. C., 1961., Patterns of self-conceptualization in high and college students. The Journal of Educational Psychology, Vol. 52. 123—131. l.
- [12] RÚBINSTEIN i. m. 1103 l.
- [13] RÓKUSFALVY i. m.
- [14] SECOND, P. F.—BACKMAN, C. W., 1972. Szociálpszichológia. Kossuth Könyvkiadó, Mezőgazdasági Könyvkiadó, 508. l.
- [15] MEAD, G. H., 1934. Mind, Self and Society. Chicago.
- [16] SECOND, P. F.—BACKMAN, C. W. i. m. 546. l.
- [17] HARSÁNYI I.—GÁDORNÉ, DONÁTH B., 1966., Az értékelés és önértékelés kérdései a neveléslelektan szemszögéből. Pedagogiai Szemle, 6. 520. l.

- [19] RÓKUSFALVY i. m. 120. l.
 [20] VÖLGYESY P., 1976., A pályaválasztási döntés. Tankönyvkiadó, Budapest. 50. l.
 [21] SECORD, P. F.—BACKMAN, C. W. i. m. 508—514. l.
 [22] KOVALJÓV i. m. 430. l.
 [23] KISS TIHAMÉR, 1966., Életkorok pszichológiája. Gondolat Kiadó, Budapest, 191. l.
 [24] DRAGUNOVA, T. V., 1972., A serdülő pszichológiai sajátosságai. Szovetszkaja Pedagogika, No. 8. 79—93. l.
 [25] Uo.
 [26] GERÉB GY., 1967., Eljárásmód a tanulók önismeretének és emberismeretének kísérletes vizsgálata. Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, 167. l.
 [27] HARSÁNYI I.—GÁDORNÉ, DONÁTH B. i. m. 523. l.
 [28] KOVALJÓV i. m. 423. l.
 [29] NEJMARK, M. Sz., 1972., A nevelépszichológiáról, Szovetszkaja Pedagogika, No. 7. 93—107. l.
 [30] VÖLGYESY P., 1967., A pszichikus fejlődés longitudinális tanulmányozása gyerekeknél. Magyar Pszichológiai Szemle, 2. 259—263. l.

EINIGE FRAGEN DER SELBSTKENNTNIS IM SPIEGEL DER FACHLITERATUR UND EINER LONGITUDINALEN UNTERSUCHUNG

Julianna Varga

Die Studie befasst sich mit der Problematik der Selbstkenntnis. Aufgrund des Studiums der Fachliteratur analysiert sie die wesentlichen Merkmale des Begriffes Selbstkenntnis, sowie die Quellen und die Realität der Selbstkenntnis. Sie umreißt die Charakteristika der Selbstkenntnis in der Pubertät und die Aufgaben zur Förderung der Selbstkenntnis.

In einer gegebenen Grundschulklasse werden mittels longitudinaler Methode die Charakteristika des Selbstkenntnis der 10—14-jährigen Schüler untersucht und die Änderung bzw. Entwicklung der inhaltlichen Komponenten und des Realitätswertes der Selbstkenntnis analysiert.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ САМОЗНАНИЯ В СВЕТЕ СПЕЦИАЛЬНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ И ЛОНГИТУДИАЛЬНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Шандорнэ Варга

В работе рассматриваются вопросы самознания. На основе изучения специальной литературы автор анализирует важнейшие признаки понятия самознания, источники самознания и реальность его. Определяются характерные моменты самознания в отроческом возрасте и задачи развития его.

Автор в одном из классов восьмилетней школы лонгитудинальным методом исследует характерные моменты самознания учащихся 10—14-летнего возраста. Анализирует изменение, развитие компонентов, суть и реальность самознания.